

НЕВИКОНАННЯ ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ, ОБМЕЖУВАЛЬНИХ ПРИПИСІВ АБО НЕПРОХОДЖЕННЯ ПРОГРАМИ ДЛЯ КРИВДНИКІВ У МЕХАНІЗМІ ЗАПОБІГАННЯ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

FAILURE TO ADHERE TO RESTRICTIVE MEASURES, RESTRICTIVE ORDERS OR FAILURE TO COMPLETE A DOMESTIC VIOLENCE OFFENDER PROGRAM

Назимко Є.С., д.ю.н., професор,
перший проректор

Донецький державний університет внутрішніх справ

Пономарьова Т.І., к.ю.н.,
завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем
запобігання кримінальним правопорушенням факультету № 3

Донецький державний університет внутрішніх справ

Семенішина-Фіголь Б.М., к.ю.н.,
докторантка докторантури

Донецький державний університет внутрішніх справ

Анотація. В статті розглядається невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників у механізмі запобігання домашньому насильству. Вказується, що підґрунтям для криміналізації домашнього насильства та невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників стали положення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Не дивлячись на вже достатньо тривалий термін протидії, аналіз статистики правоохоронних органів та судової практики надає підставу для констатації негативного коливання показників суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із домашнім насильством. Звертається увага на те, що на практиці частими є випадки, коли через перевантаженість суддів (особливо в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану) правоохоронні органи отримують інформацію щодо видачі обмежувального припису стосовно кривдника або несвоєчасно або не отримують взагалі, що унеможливує подальшу реалізацію кримінологічної політики в цій частині. Ще однією розповсюдженою практичною проблемою, котра призводить до латентності кримінальних правопорушень, передбачених ст. 390-1 КК України є помилкова думка правозастосовців про неможливість застосування до особи спеціальних заходів протидії домашньому насильству через відсутність у нього статусу кривдника до притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства (відсутність преюдиції). Аргументовано доводиться, що ефективність кримінально-правової заборони, передбаченої в ст. 390-1 КК України знижується у зв'язку із невиваженою системою покарань, передбачених в санкції. Із урахуванням того, що, фактично, вчинення цього кримінального правопорушення призводить до порушення системи захисту осіб від домашнього насильства, доцільним є перегляд як видів покарання, які можуть бути призначені, так і відповідний їх обсяг.

Ключові слова: обмежувальний захід, обмежувальний припис, терміновий заборонний припис, програма для кривдників, домашнє насильство, кримінальне правопорушення, запобігання та протидія домашньому насильству.

Summary. The article examines non-compliance with restrictive measures, restrictive orders or non-compliance with the program for offenders in the domestic violence prevention mechanism. It is indicated that the basis for the criminalization of domestic violence and non-implementation of restrictive measures, restrictive orders or non-completion of a program for offenders became the provisions of the Convention of the Council of Europe on the prevention of violence against women and domestic violence and the fight against these phenomena. Despite the already long enough period of countermeasures, the analysis of statistics of law enforcement agencies and court practice provides grounds for ascertaining a negative fluctuation in indicators of socially dangerous acts related to domestic violence. Attention is drawn to the fact that in practice there are frequent cases when, due to the overload of judges (especially under the conditions of the special legal regime of martial law), law enforcement agencies receive information about the issuance of a restraining order against the offender either late or not at all, which makes further implementation of criminological policy impossible in this part. Another widespread practical problem, which leads to the latency of criminal offenses provided for by Art. 390-1 of the Criminal Code of Ukraine is a mistaken opinion of law enforcement officers about the impossibility of applying special measures against domestic violence to a person due to the fact that he does not have the status of an offender before being held criminally responsible for committing domestic violence (absence of prejudice). It is argued that the effectiveness of the criminal law prohibition provided for in Art. 390-1 of the Criminal Code of Ukraine is reduced due to the unbalanced system of punishments provided for in the sanction. Taking into account the fact that, in fact, the commission of this criminal offense leads to a violation of the system of protection of persons from domestic violence, it is advisable to review both the types of punishment that can be imposed and their corresponding amount.

Key words: restraining order, restraining order, urgent restraining order, program for offenders, domestic violence, criminal offense, prevention and counteraction of domestic violence.

Постановка проблеми. Домашнє насильство є одним із відносно нових суспільно небезпечних діянь, яке було криміналізовано у 2017 році. Соціальна обумовленість такої криміналізації зумовлена декількома чинниками, серед яких розповсюдженість та відповідний рівень суспільної небезпеки, а також прийняття 7 грудня 2017 року Закону України № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким було визначено особливості організаційно-правового забезпечення реалізації кримінально-правової політики у сфері запобігання та протидії такому негативному та деструктивному феномену. Водночас, із поступовою євроінтеграцією України,

а також орієнтуванням на позитивний зарубіжний досвід було актуалізовано потребу у посиленні цього напрямку шляхом створення додаткових заходів впливу на таку кримінально протиправну діяльність шляхом посилення кримінально-правового ресурсу, що було реалізовано із закріпленням в ст. 390-1 чинного Кримінального кодексу України (далі – КК України) заборони на невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розгляду особливостей кримінальних правопорушень проти правосуддя приділили свою увагу такі вчені як О.М. Бан-

дурка, В.І. Борисов, В.В. Голіна, О.М. Джужа, О.О. Дудоров, М.І. Панов, В.О. Туляков, М.І. Хавронюк та інші. Водночас сутність та зміст невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників як кримінально-правового заходу запобігання домашньому насильству в Україні розглянуті в межах наук кримінально-правового циклу не в повній мірі, що і зумовлює актуальність обраної для дослідження теми.

Метою статті є розгляд особливостей кримінального правопорушення, передбаченого ст. 390-1 КК України, а також визначення його місця в контексті національної кримінально-правової та кримінологічної політики.

Викладення основного матеріалу. Відтак, підґрунтям для криміналізації домашнього насильства та невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників стали положення Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами. Водночас, не дивлячись на вже достатньо тривалий термін протидії, аналіз статистики правоохоронних органів та судової практики надає підставу для констатації негативного коливання показників суспільно небезпечних діянь, пов'язаних із домашнім насильством.

Відповідно до даних, викладених на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, у 2019 році було обліковано 1068 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України, із них – 755 – із обвинувальним актом; у 2020 році обліковано 2213 таких діянь, 1823 – із обвинувальним актом; у 2021 – 2432 обліковано, 2136 – із обвинувальним актом; у 2022 році у звітному періоді було обліковано 1498 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 126-1 КК України, із них 1249 – із обвинувальним актом. Більш позитивною є статистика вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 390-1 КК України: у 2019 обліковано 39 таких протиправних діянь, із них 19 – із обвинувальним актом; у 2020 – 143, із них 77 – із обвинувальним актом; у 2021 році – 156, із них 115 – із обвинувальним актом; у 2022 році у звітному періоді було обліковано 140 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 390-1 КК України, із них 120 – із обвинувальним актом [1]. Водночас, необхідно зауважити, що така на перший погляд сприятлива кримінологічна ситуація щодо кількісно-якісних показників невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників є, здебільшого, наслідком недосконалої системи суб'єктів реалізації кримінально-правової політики в частині протидії та запобігання домашньому насильству, а також окремими прогалами нормативно-правового забезпечення.

Так, сутність наведених в ст. 390-1 КК України заходів, як таких, що спрямовані на протидію домашньому насильству визначена в ст. 24 Закону України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якій визначено, що до спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству належать: 1) терміновий заборонний припис стосовно кривдника; 2) обмежувальний припис стосовно кривдника; 3) взяття на профілактичний облік кривдника та проведення з ним профілактичної роботи; 4) направлення кривдника на проходження програми для кривдників [2]. Водночас, виконання двох із наведених спеціальних заходів (терміновий заборонний припис стосовно кривдника та постановка на профілактичний облік, які, фактично, є взаємопов'язаними між собою заходами) відносяться до компетенції уповноважених підрозділів органів Національної поліції, інші два (обмежувальний припис стосовно кривдника та направлення для проходження програми для кривдників) – суду. При цьому, необхідно зауважити, що всі перелічені заходи першочерговою метою мають припинення кримінального правопорушення

шляхом термінового захисту потерпілої особи від кримінально протиправного впливу, а вже потім – виправлення самого кримінального правопорушення (кривдника). Про це свідчить і позиція Верховного Суду, відповідно до якої за своєю правовою природою обмежувальний припис та інші, передбачені в ст. 390-1 КК України заходи не є каральними, а спрямовані на виконання запобіжної та захисної функції, метою реалізації якої є забезпечення безпеки осіб до вирішення питання про кваліфікацію дій кривдника та застосування до нього відповідних каральних санкцій.

Відповідно до п.1 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» одним із напрямів взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству є взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства у випадках, передбачених цим Законом, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом [2]. Виходячи з цього положення законодавчого акту, логічним висновком є те, що про видачу обмежувального припису суд має інформувати уповноважених суб'єктів, зокрема підрозділи органів Національної поліції (які повинні взяти кривдника на профілактичний облік) протягом визначеного терміну. Водночас, на практиці частими є випадки, коли через переваженість суддів (особливо в умовах дії особливого правового режиму воєнного стану) правоохоронні органи отримують інформацію щодо видачі обмежувального припису стосовно кривдника або несвоєчасно або не отримують взагалі, що унеможливує подальшу реалізацію кримінологічної політики в цій частині. Ще однією розповсюдженою практичною проблемою, котра призводить до латентності кримінальних правопорушень, передбачених ст. 390-1 КК України є помилкова думка правозастосовців про неможливість застосування до особи спеціальних заходів протидії домашньому насильству через відсутність у нього статусу кривдника до притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства (відсутність преюдиції). Водночас, відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» кривдником вважається будь-яка особа, яка вчинила домашнє насильство. Із урахуванням особливостей застосування спеціальних заходів протидії, преюдиційні обставини в контексті домашнього насильства не потребують доказування.

Вивчення судової практики надає підставу для констатації, що у більшості випадків до осіб, які вчинили домашнє насильство застосовуються обмежувальні заходи, передбачені п. 1 ч. 1 ст. 91 КК України (заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства), а також п. 3 ч. 3 ст. 91 КК України (заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин). Такий підхід зумовлений, у першу чергу, потребою у забезпеченні захисту потерпілої особи від потенційного подальшого кримінально протиправного впливу. Із урахуванням видів покарань, передбачених в санкції ст. 126-1 КК України, які, здебільшого, не пов'язані із ізоляцією кримінального правопорушення (позбавлення волі строком до двох років є найсуворішим видом покарання за домашнє насильство, яке, відповідно до судової практики, призначається достатньо рідко), визначення способу додаткового захисту потерпілого засобами кримінального права є актуальним.

Так, відповідно до вироку Личаківського районного суду м. Львова від 15 серпня 2019 року, (справа № 463/1128/19, провадження № 1-кп/463/320/19), особу було обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 390-1 КК України за таких обста-

вин: обвинувачений, будучи 14.12.2018 ознайомленим під особистий підпис із рішенням Личаківського районного суду м. Львова від 30.11.2018 про видачу обмежувального припису, згідно якого йому протягом шести місяців було заборонено: перебувати у місці спільного проживання з постраждалою особою; наближатись на відстань, менше 300 метрів до місця проживання потерпілої та місця праці останньої; вести телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб, маючи умисел на невиконання обмежувального припису, в період часу з 11.01.2019 по 31.01.2019 продовжив проживати за своєю попередньою адресою, чим порушив вимоги обмежувального припису, виданого рішенням Личаківського районного суду м. Львова від 30.11.2018, а саме – перебувати у місці спільного проживання з постраждалою особою; наближатись на відстань, менше 300 метрів до місця її проживання [3]. Водночас, аналіз вироку надає можливість констатувати наявність певних суперечностей в діях суду, сукупність яких призводить до непослідовності кримінально-правової політики. Так, під час вивчення особливостей кримінального провадження, суд дійшов до висновку про можливість звільнити кримінального правопорушника від відбування покарання з випробуванням (на підставі наявності обставин, які пом'якшують покарання, зокрема – передбачених в п. 1 ч. 1 ст. 66 КК України – шире каяття та активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення). Однак, по-перше, таке покарання не могло бути призначене кримінальному правопорушнику із урахуванням положення ч. 3 ст. 61 КК України, у зв'язку із тим, що він є особою, яка досягла пенсійного віку. По-друге, із урахуванням того, що альтернативним покаранням в санкції ст. 390-1 КК України передбачено арешт, відповідно до ч. 1 ст. 75 КК України, особа не може бути за таких умов звільнена від відбування покарання з випробуванням. Подальший розгляд цієї справи мав наслідком зміну виду та межі покарання. Однак, наведений приклад свідчить про те, що ефективність кримінально-правової заборони, передбаченої в ст. 390-1 КК України знижується у зв'язку із невиваженою системою покарань, передбачених в санкції. Із урахуванням того, що, фактично, вчинення цього кримінального правопорушення призводить до порушення системи захисту осіб від домашнього насильства, доцільним є перегляд як видів покарання, які можуть бути призначені, так і відповідний їх обсяг.

Особливості формулювання диспозиції ст. 390-1 КК України, надають підставу для констатації, що невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників передбачає умисну форму вини, а отже, під час досудового розслідування обов'язковим є встановлення наявності такого факту. До того ж, під час призначення обмежувальних заходів, передбачених ст. 91-1 КК України варто також звертати увагу на уточнення кримінальному правопорушнику процедури та порядку їх виконання, а також правових наслідків, які тягне за собою їх недотримання.

Більш ефективним є направлення особи для проходження програми для кривдників, що надає можливість не тільки захистити особу, а і забезпечити системне перевиховання кримінального правопорушника. Теоретично такий обмежувальний захід поєднує в собі як кримінально-правовий, так і кримінологічний вплив. У 2018 році Наказом Міністерства соціальної політики України № 1434 було затверджено Типову програму для кривдників, завданням якої стало сприяння зміні насильницької поведінки кривдника; сприяння засвоєнню кривдником моделі сімейного життя на засадах гендерної рівності, взаєморозуміння, взаємоповаги і дотримання прав усіх членів родини, формування у кривдника конструктивної моделі поведінки у приватних стосунках; сприяння оволодінню кривдником знаннями про основні норми законодавства в сфері запобігання та протидії домашньому насильству та/або насильству за ознакою статі, а також про види відповідальності за його вчинення; формування у кривдника відповідального ставлення до власної поведінки та її наслідків для себе та оточуючих; сприяння розвитку у кривдника емоційного інтелекту та самосвідомості; розвиток навичок кривдника до конструктивного безконфліктного спілкування, ефективної та ненасильницької комунікації; розвиток здатності кривдника виявляти, аналізувати та усвідомлювати свої негативні думки, когнітивні фільтри, помилки, емоції, керувати ними, розуміти їх наслідки [4]. У цьому контексті також позитивно необхідно відмітити положення, передбачене у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», відповідно до якого, вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 390-1 КК України не звільняє кривдника від обов'язку пройти такого роду програму.

Висновки. Таким чином, проведені дослідження дозволило підсумувати, що на сьогоднішній день обмежувальні заходи, передбачені в ст. 91-1 КК України є одним із яскравих прикладів забезпечення кримінально-правової протидії певному кримінальному правопорушенню (домашньому насильству, кримінальній відповідальності за вчинення якого передбачена ст. 126-1 КК України). Встановлення кримінальної відповідальності за невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників посилило такий кримінально-правовий вплив, що дозволило вперше в національному кримінальному законодавстві створити систему, яка забезпечує терміновий захист прав, свобод та законних інтересів потерпілого, захищає державу та виправляє кримінального правопорушника. Водночас, такі заходи забезпечують реалізацію кримінологічної політики в частині запобігання домашньому насильству. Отже, за умови усунення окремих недоліків, на які було вказано вище, протидія невиконанню обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників є одним із дієвих способів запобігання домашньому насильству та кримінальним правопорушенням, які із ним пов'язані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіс Генерального прокурора. Статистика. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
2. Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII «Про запобігання та протидію домашньому насильству». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>
3. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 15 серпня 2019 року, (справа № 463/1128/19, провадження № 1-кп/463/320/19). URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
4. Типова програма для кривдників, затверджена Наказом Міністерства соціальної політики України від 01 жовтня 2018 року № 1434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text>